

הבסיס המחייב להאמין ולעשות הוא ההתגלות וההשגחה / רִאָיָה מול רִאָיָה (י-כה)

י

אמר הכוזרי: רואה אני את עצמי נאלץ, כביכול, לשאול את היהודים, כי הם שארית בני ישראל⁵³, כי רואה אני שהם הרִאָיָה שיש לאלהים תורה בארץ⁵⁴. אז הזמין חבר מחברי היהודים ושאל אותו לאמונתו.

יא

אמר לו: אני מאמין באלוהי אברהם, יצחק וישראל⁵⁵ אשר הוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובנסים, וכלכל אותם בציה, ונתן להם את ארץ ישראל⁵⁶ אחרי

הערות - ילמד ענוים דרכו

53 נראה שהמלך מקבל כרגע את הטענה הנוצרית שאכן השם "בני ישראל" הועתק מהגזע הביולוגי אל עמים אחרים שנבחרו במקומם, והיהודים בימיו הם זרעם של אותם בני ישראל, אך לא ממשיכי דרכם. לחילוק זה בין השמות יש גם צד של אמת, על פי דברי ריה"ל לקמן ב,כט-ל שעם ישראל בגלות הוא "עצמות יבשות" מפורזות. היינו שהצד הלאומי שבו אנו מופיעים כעם ה' - חסר בגלות. המעבר מ"ישראל" (לאום ודת) ליהודים (דת בלבד) הוא המצב בגלות. אך לא מפני שהבחירה הועברה לעם אחר, שהרי העמים האחרים אינם עצמות יבשות אלא "פסל מאבן" - היינו לא דת כלל.

54 המלך משוכנע כרגע שדת האמת אינה נמצאת אצל היהודים, שהרי הם אינם מצליחים בעולם ובזוים. הפנייה אליהם היא רק מהצד שהם המקור לכך שהאלוה מדבר עם בני אדם ושיש תורה בארץ, ולאחר מכן הציפייה לשוב לברר את הדתות האחרות.

ועיין לקמן ב,גד-גו: "האם לפני בני ישראל תושבי (כדור) הארץ לא היו מוכי עיוורון וכפירה, פרט ליחידים שהזכרנום? ... עד אשר נעשה סגולה הציבור אשר היה ראוי שהאור ישרה עליו ושייעשו לו נסים והפרת מנהגו של עולם, והתגלה לעיני כול שיש לעולם בעל בית שומר ושליט היודע קטון וגדול והגומל על הטוב ועל הרע. (ציבור זה) הפך להיות הנחיה ללבבות. כל מי שבא אחריו אינו יכול לחרוג מעקרונותיו (של ציבור זה), עד שהיום נהיה העולם המיושב כולו מודה בקדמותו של אלוהים ובחידושו של העולם. ההוכחה שלהם לזאת הם בני ישראל, מה שנעשה להם ומה שנגזר עליהם... ולולא בני ישראל לא היתה התורה".

55 בניגוד לנוצרי ולמוסלמי המדגישים את התייחסות כל בני האדם אל אדם הראשון ונח, החבר מדגיש את המשפחתיות הישראלית. בהמשך (א,צה) נראה שריה"ל אינו מתחיל את קריאתו זו בתורה בפרשת לך לך, אלא כבר בפרשות בראשית ונח - התורה מספרת רק על ישראל ("ויולד את..."), ואינה מתייחסת לשאר האומות אלא בכלליות ("ויולד בנים ובנות").

56 ריה"ל מקדים את הנחלת הארץ לנתינת התורה, לכאורה בניגוד לסיפור ההיסטורי. אולם אין זה מדויק: ההבטחה על הארץ כבר ניתנה לאבות, הרבה לפני שדובר על נתינת התורה. ואין זה בחינם, שהרי הקשר של האלוה הוא לעם ה', והוא עם רק כשיש לו ארץ משלו ככל העמים. יתרה מזאת, בעם ישראל הארץ והעם קשורים זה בזה, כמו שיבואר בהרחבה במאמר השני (ט-כד), שבשניהם חל "הדבר האלוהי". הדבר האלוהי אינו חל על העם ללא הארץ ועל הארץ ללא העם. לעומת זאת, "התורה" היא הציווי האלוהי שניתן לעם ה' (שזכה בארץ ה') כי זו הדרך להוצאת הדבר האלוהי אל הפועל. לא התורה מגדירה את העם אלא הארץ. כפי שנראה, התורה משתנה על פי רצון ה'. אם רצון ה' יתלה את הופעת השכינה בבניית המשכן - זו תהיה ה"תורה" (עיין ג,כג), ואם ה' יצווה על

מסלול 1: יום ב בפרשת וירא
מסלול 2: יום ד לפרשת לך לך

שהעבירים את הים ואת הירדן בנסים, ושלח את משה עם תורתו⁵⁷, ואחריו אלפי נביאים⁵⁸ שאישרו את תורתו בהבטחת שכר לשומר אותה ואיום בעונש למפר אותה⁵⁹. מאמינים אנו במה שכלול בתורה והעניין ארוך.

יב

אמר הכוזרי: החלטתי לא לשאול יהודי כי ידעתי שמסורותיהם אבדו⁶⁰ ודעותיהם פגומות⁶¹, כי הפורענות לא הניחה להם מידה ראויה לשבח⁶². מדוע לא אמרת, אתה

הערות - ילמד ענויים דרכו

העלייה לארץ - זו תהיה ה"תורה" שעל ידה יחול הדבר האלוהי (עיין ב,כד). התורה באה אל עם ה' בארץ ה' ולא להפך. (בבית מדרשו של הרב קוק מבטאים את הרעיון הנ"ל באופן ש"הקב"ה מתגלה בעולם על ידי ההיסטוריה" - הנהגת הפוליטיקה העולמית, וזה דרך עם ישראל. וזה אפשרי רק כשיש עם עם ארץ ומדינה שחיי פוליטיים.)

זו הסיבה שתהליך הגאולה תחילתו בחזרה לארץ ואחר כך החזרת הרוח, כמבואר ביחזקאל לו. וזה מה שמתאר גם מביא הביכורים בפרשת ארמי אובד אבי - יציאת מצרים וכניסה לארץ. הר סיני עצמו אינו מקודש לדורות, כי הוא על פי המדרש הר המוריה ש"קפץ" לשם (והיינו "בעבורה" כמו שכתב ריה"ל במאמר ב,יד), אבל "מציון תצא תורה" לדורות.

זו גם הסיבה שהתורה בחו"ל חסרה: "במחשכים הושיבני כמתי עולם - אמר רבי ירמיה: זה תלמודה של בבל" (סנהדרין כד,א); "כיון שגלו ישראל ממקומן - אין לך ביטול תורה גדול מזה" (חגיגה ה,ב). בפועל, ניתנה התורה לפני הכניסה לארץ. גם ריה"ל, למעט כאן, לא יזכיר את ארץ ישראל באופן מודגש עד המאמר השני, ויבסס במאמר הראשון דווקא את עניין "התורה" - יש מצוות אלוהיות. הסיבה כתובה בתורה בתחילת פרשת בשלח - "ולא נחם". היינו כיוון שעם ישראל לא היה יכול לכבוש את הארץ בדרך הטבע והוצרך לסיוע השכינה, הוא היה זקוק לא רק להבטחת האבות אלא גם לקבלת מצוות, שבקיומן יזכה לחלות השכינה עליו בפועל במשכן וארון. הקדמת נתינת התורה נבעה מחולשת העם. כך גם המלך, שהמניע שלו הוא "חיפוש המעשה הרצוי", תינתן לו במאמר א "התורה" עוד לפני הדיבור על "הארץ". אולם הסדר הנכון והשלם הוא כניסת העם לארץ בהנהגת ה' בדרך הטבע, ואחר כך יציקת הרוח האלוהית, כנבואת יחזקאל וכגאולה העתידית.

75 כלומר, הבסיס המחייב אותנו לקיים את התורה היא החוויה האישית-משפחתית שאלוה זה הוציאנו ממצרים והשגיח עלינו כל ההשגחה הזאת, ולא מפני שאנו יודעים בהוכחות שכליות שהוא ברא אותנו. "המפגש", ההשגחה, ולא "הידיעה". מובן שזה יוצר מחויבות לקיום התורה - רק לישראל.

78 כן הבטיח ה' לישראל - לקמן א,קא: "אלוהים הבטיח להם לאשר במשך הימים את תורתו על ידי נביאים. הוא עשה זאת כל זמן שהיה שבע רצון מהם ושהשכינה שרתה". וז"ל הגמרא במגילה יד,א: "הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים, אלא נבואה שהוצרכה לדורות - נכתבה, ושלא הוצרכה - לא נכתבה".

79 השכר אינו מוסבר כאן, אך יוסבר בהרחבה בהמשך הספר, בפרט בסיום מאמר א, והוא חלות השכינה בישראל ומציאות חיים על-טבעית. נמצא סדר הדברים הוא: א. השגחה; ב. מחויבות לקיום מצוות המשגיח ותורתו; ג. הופעת השכינה עליהם. וזה עניין: "אבינו, מלכנו, אלוהינו".

60 עיין בדבריו במאמר ב,גד: "ואני חשבתי כי אנשי בית שני שכחו את התורה..." ועיין בתשובת החבר בבסיס המסורת והקבלה בישראל שם סעיפים נה-סז.

61 כלומר - חסרות. גם החבר מודה בהמשך בדלדול החכמות בעם ישראל בעקבות הגלות - עיין לקמן ב,סח; ב,ע. למרות זאת מקור כל החכמות הוא בישראל (שם סו) ותורת משה כוללת כל החכמות (שם סג-סד).

62 האכזבה מהפתיחה של החבר גדולה מפני שאמונת ישראל נראית ילדותית בכמה רמות:

היהודי, שאתה מאמין בבורא העולם, מסדרו ומנהיגו, מי שברא אותך וזן אותך, וכיוצא באלה התיאורים, אשר הם טענת כל בעל דת ובגללם הוא רודף אמת וצדק כדי להידמות לבורא בחכמתו וצדקו?

יג

אמר החבר: מה שאתה אומר היא הדת ההגיונית המדינית⁶³, אשר אליה מביא העיון⁶⁴. כלולים בה ספקות רבים⁶⁵. שאל את הפילוסופים על אודותיה, ותמצא שלעולם לא

הערות - ילמד ענוים דרכו

של מי האלוה: אלוהי העברים וישראל (מול אלוהי העולם, הבורא), אלוה פרטי, כמו עובדי עבודה זרה! (ועיין רש"י לפסוק "שמע ישראל" ובגור אריה והמזרחי בביאור דבריו).

הדרך להגיע לאמונה ולמחויבות דתית: המפגש החושי החי מול ההוכחה השכלית.

הקשר אתו: השגחה ומופתים לישראל (מול מקור החיים) - קשר אישי ולא אוניברסאלי!

תארו: "המשגח" (ללא בירור מי הוא) - מחויבות ללא הכרה מי האל!

אופן עבודתו ותכלית העבודה: לעשות מצוותיו ולזכות לגמול, השגחה (מול השאיפה להידמות לו - הצדק והאמת) - שאיפה הנראית ילדותית!

גם ה"סגנון" של החבר שונה מהסגנון של המלך. האמונה בעמים ובפרט אצל הפילוסופים באה לידי ניסוח ב"דוגמות" - עיקרי אמונה, שאחד משתלשל מחברו. אולם הסגנון היהודי להעברת האמונה הוא על ידי החיים. שום אדם לא הגדיר ליהודי שהקב"ה משגח, כי כל חייו הדתיים ספוגים בחוויה זו. (גם ריה"ל יודע לדבר בסגנון הפילוסופי, כמו שמתגלה במאמר הרביעי והחמישי, אך כאן בכוונה הפגיש את המלך עם הדרך האמיתית, היהודית, להגעה לאמונה.)

כאן מתגלה שהמלך בשכלו משוכנע באמונת הפילוסוף: הן במקור המחייבו לקבל עול האלוה - הוכחת השכל שהאלוה מהווה אותו ומקיימו; הן בשאיפת הדת - להידמות לבורא בידיעת האמיתות ובעשיית מעשים צודקים ונכונים. כך גם בחוסר הסכמתו לקבל את מציאות הנבואה (לעיל סעיף ו ולקמן סעיף סח). אולם הלב שלו משתוקק לקרבת ה' ולעשיית רצונו! המלך למעשה מייצג קבוצה גדולה באנושות, שליבה משתוקק לאלוה אך הדרישה שחובת המצוות תוסבר בשכל אינה מאפשרת זאת. אף רבים מבני עמנו היום נמצאים בסתירה פנימית זו - בשכלם הם כופרים אבל הלב מחפש חיבור.

63 כאן מתחיל המהפך בשאיפות: מי ששאיפתו לתקן את החברה ואת המוסר - יכול להסתפק בשכל האנושי. לא לשם כך באה התורה ולא לשם כך הופיע האלוה לעולם. תורת ה' לא באה לתקן את המידות או ליישר את סדרי החברה, אלא לתת את הסדר לחלות השכינה - עיין ב,מח (ועיין גם ה,יב. גם המצוות החברתיות, הפרטים שבהן אלוהיים - עיין ג,ז).

64 חידוש גדול אומר כאן ריה"ל: הדרך שעל ידה מגיעים לאמונה יוצרת סוג אחר של דת. לא ניתן ללכת בדרך של הוכחות שכליות ולהגיע בסוף לאמונה ב"אל חי, משגח ופעיל". וכן כתב לקמן ד,טו-טז: "אמר הכוזרי: התברר לי ההבדל בין 'אלוהים' ל'ה', והבינותי מה בין אלוהי אברהם לאלוהי אריסטו. אל ה' יתעלה משתוקקים בתשוקה, בחוויה ובחזון; אל אלוהים נוטים מתוך היקש. אותה חוויה מעוררת את מי שהשיג אותה למסור את נפשו על אהבתו ולמות למענו. ואלו אותו היקש מלמד שחייבים להעדיף אותו כל עוד אינו מזיק, ואין סובלים בגללו קשיים. יש למחול לאריסטו על שזלזל במעשי החוקה, שכן הטיל ספק אם אלוהים יודע זאת. אמר החבר: מובן שאברהם סבל מה שסבל באור כשדים, בהליכה מארצו, במילה, בשילוח ישמעאל, ובכך שחשב לזבוח את יצחק, כי חזה מה שחזה מן הדבר האלוהי בחוויה ולא בהיקש... ואיך לא יזלזל בהיקשיו הקודמים, כמו שדרשו החכמים ז"ל את [הפסוק] 'ויוצא אותו החוצה': אמר לו צא מאצטגנינות שלך, כלומר, ציווה עליו לעזוב את חכמתו ההיקשיות, כגון הכוכבים וכיוצא בהם, ולקבל על עצמו ציות למי שאותו השיג בחוויה". ועיין במאמר ד,א בביאור ההפרש בין שמות "אלוהים" ודומיו ובין שם הוי"ה.

65 ריה"ל כאן מערער את הביטחון המופרז בדבר אמיתות דברי הפילוסופים. ברוב העניינים במדע

מסלול 1: יום ב לפרשת וירא
מסלול 2: יום ד לפרשת לך לך

יסקימו על מעשה אחד ולא על אמונה אחת; כי אלה טענות — יש מהן שהם יכולים להוכיחן, יש מהן שלגביהן הם משכנעים ויש שלגביהן אין הם משכנעים, כל שכן [שאינן הם מביאים עליהן] הוכחה⁶⁶.

הערות - ילמד עניים דרכו

האלוהות, מטפיזיקה, לא הצליחו הפילוסופים להוכיח דבר במופת שכלי. עיין מו"נ ב,ג-כד, שהוכיחו מציאות ה', אחדותו ואי הגשמתו. בקדמות העולם או חידושו - נפלו ספקות ומחלוקות רבות, וכל שכן בשאלות היוצאות מכך: ידיעת ה', השגחה, נסים, גמול וכיו"ב. וז"ל לקמן ד,ג: "הבאת הראיות מוליכה שולל. מהבאת הראיות מתהוות הכפירה והאסכולות הפסולות. רק הבאת הראיות גרמה לאממינים בשתי רשויות להאמין בשתי סיבות קדומות. ורק היא גרמה לדהרירה להאמין שהגלגל קדום ושהוא סיבת עצמו וסיבת זולתו. כן לעובדי האש ולעובדי השמש גרמה הבאת הראיות לכך. אבל דרכי הבאת הראיות שונות. חלקן מדוקדקות וחלקן מרושלות. המדקדקים באופן המלא ביותר היו הפילוסופים. דרך הבאת הראיות גרמה להם לדגול באל שאינו מזיק לנו ולא מועיל לנו, אינו יודע תפילותינו וקורבנותינו, ולא את ציותנו ומרינו, ושהעולם קדום כקדמותו"; ד,כה: "ציינתי לך עקרונות אלה כדי שלא תהא עליך אימת הפילוסופיה ושלא תחשוב שלו הלכת בעקבותיה היית מוצא מנוחת נפש בהוכחה מספקת. אדרבה, כל עקרונותיהם - השכל לא יסבלם וההיגיון לא יאשרם. גם אין הסכמה בין שניים מהם, למעט אצל המקבלים מסורת שמקבלים מסורתו של מורה אחד. אבל אמפדוקלס, פיתגורס, אריסטו, אפלטון ורבים זולתם - אחד מהם אינו מסכים עם חברו"; ה,יד: "אמר הכוזרי: אני רואה בדיבור פילוסופי זה יותר דיוק והעמקה מביבורים אחרים. אמר החבר: הוא שחששתי שאתה תרומה על ידי דעותיהם ונפשך תסכין אליהן. מפני שנוכחה הוכחתם במדעים המתמטיים ובתורת ההיגיון, האנשים קיבלו ברצון את כל מה שאמרו בפסיקה ובמטפיזיקה, וסברו שכל מה שהם אמרו הוא בגדר הוכחה... אם תלך בעקבות דרך הלוגיקה להוכיח את הסברות לגביה ולהפריך - יכלו החיים ללא מסקנה... רימו אותך בדמיונות שווא, וביקשת מה שלא אפשר לך בוראך ומה שהוא לא נטע בטבעם של בדר ודם שיוכלו להשיג על ידי היקש".

66 לכן הדרך להשגת האמתות בעניינים הרוחניים היא רק הדרך הנבואית, שאליה מגיע האדם כגמול על קיום מצוות ה' באהבה ובשמחה - ה,יד: "אבל הוא שם זאת בטבעם של הנבחרים, סגולת הברואים, שבתנאים אשר הזכרנו, תהינה להם אותן נפשות הקשות את העולם כולו, הרואות את אלוהיהן ואת מלאכיהן, ורואות זו את זו. ויודעים [הנבחרים] זה את צפונותיו של זה, כמו שנאמר: 'גם אני ידעתי החשו'. אנחנו איננו יודעים כיצד זה ובמה, אלא אם יבוא לנו בדרך הנבואה. לו היתה דעתם של הפילוסופים בזאת אמת, היו משיגים זאת. [הם אינם משיגים זאת] כי הם מדברים על אודות הנפשות ועל אודות הנבואה, בעודם כשאר בשר ודם...

מחול להם [לפילוסופים] שביקשו מפלט בהיקשיהם כי חסרו להם הנבואה והאור האלוהי. הם שלטו בחכמות הדמונסטריטביות על בוריין עד קצה גבולן. בזאת נתיחדו. בחכמות אלה אין שני אנשים חולקים זה על זה. אבל על הדעות שקיבלו עליהם במטפיזיקה מעבר לזאת, כמעט שאין שני אנשים מסכימים זה עם זה. אף (כן הדבר) בהרבה מן הפסיקה. ואם מצויה קבוצה של פילוסופים המסכימים לדעה אחת, אין זה על סמך חקירה ומסקנה שדעתם עמדה עליה, אלא שהם סיעתו של אחד הפילוסופים שממנו הם מקבלים מסורת... אין פילוסוף אחד מסכים עם רעהו... ואילו אנחנו מחויבים לקבל את מראה העיניים ואת המסירה הנאמנת שכמוה כמראה עיניים"; א,סז - הנבואה נאמנה יותר מההיקש השכלי: "שאלת הקדמות והחידוש מעורפלת. הראיות לשני הטעונונים שקולות. את החידוש מעדיפה המסורת מאדם הראשון, נח ומשה, עליו השלום, לפי הנבואה שהיא אמתית יותר מן ההיגיון"; מהירות התפיסה הנבואית - ד,ה: "כך אפוא מתחברים לנביא גדולת

יד

אמר הכוזרי: רואה אני את דבריך [אלה], היהודי, נאותים⁶⁷ יותר מאשר פתיחתם. רצוני שתוסיף.

טו

אמר החבר: לא כי, אלא פתיחת דברי היא ההוכחה. יתר על כן, היא מראה עיניים ופטורה מראייה והוכחה.

טז

אמר הכוזרי: וכיצד זה?

יז

אמר החבר: הרשה לי להקדים הקדמות, כי רואה אני שאתה בז לדברי ומזלזל בהם.

יח

אמר הכוזרי: הקדם הקדמותיך כדי שאשמע.

יט

אמר החבר: לו נאמר לך כי שליט הודו מעולה וראוי לך לרוממו, לכבד את שמו ולתאר את מעשיו על פי מה שנודע לך על צדקת אנשי ארצו⁶⁸ ומעלת מידותיהם ועל צדקם במשא ומתן — האם היה זה מחייב אותך?

הערות - ילמוד ענוים דרכו

אלוהים, יכולתו, רחמיו, ידיעתו, חייו, נצחיותו, שלטונו, היותו בלתי זקוק לכול, היות הכול זקוקים לו, יחידותו וקדושתו; במה שהוא רואה בבת אחת ברגע אחד את גדולת אותה צורה הנבראת לו, את זוהרה... כל זאת וכמוהו רואה הנביא ברגע אחד. יראת הכבוד והאהבה יינטעו בנפשו כל חייו. הוא ילך כל חייו כשהוא חושק ועורג ומבקש שייראה אליו פעם שנייה או שלישית... האם יזכה פילוסוף למעין זאת במחשבתו?"; א, צט: "אין בעבודת האל התחכמות, יומרה להסתמך על השכל והשערות. לו היה כן, היו הפילוסופים מגיעים בחכמתם ושכליהם אל פי כמה וכמה ממה שהגיעו אליו בני ישראל".

67 החבר חשף את הסתירה הפנימית שיש למלך בין הציפייה של השכל איך לבנות את האמונה לבין שאיפת הלב שלו להגיע לדבקות! גם בסגנון הוא עבר לדבר בשפה שמבין: מחלוקות, ראיות מספיקות ומופת.

68 זו ההוכחה של אנשי הדתות האחרות בצדקת אמונתם ותורתם - הצלחתם בעולם הזה. אולם אפשר שהצלחתם נובעת מכוח הטבע, שהם חזקים וחכמים, ולא בגלל עזרת האלוה מעל למציאותם הטבעית. כדי להוכיח שזה מעשה האלוה יש להראות עניינים שיכולים לבוא רק מאת האלוה בעצמו.

מסלול 1: יום ב לפרשת וירא

מסלול 2: יום ד לפרשת לך לך

כ

אמר הכוזרי: כיצד יחייב אותי הדבר, בעוד קיים ספק באשר לתושבי הודו האם צדקם מעצמם ואין להם מלך, או שצדקם מקורו במלכם, או שהדבר משתי הבחינות גם יחד.

כא

אמר החבר: וְאֵלוּ הֵבִיא לְךָ שְׁלִיחוֹ מִתְּנוּת הַיְּהוּדִים שֶׁלֹּא תִטִּיל סֶפֶק שְׂאִין הֵן נִמְצְאוּת אֲלֵא בַהוֹדוֹ בְּאַרְמְנוֹת הַמְּלָכִים, יַחַד עִם אֵיגֶרֶת שִׁישׁ בַּה עֵדוּת שֶׁהִיא מִן הַמֶּלֶךְ, וְתַלְוִינָה לֵה תְּרוּפּוֹת שֶׁתִּרְפָּאנָה אוֹתְךָ מִמַּחְלוּתֶיךָ וְתִשְׁמֹרנָה עַל בְּרִיאֹתְךָ, וְרַעֲלִים לְאוֹיְבֶיךָ וְלִנְלַחֲמִים כֶּךָ, שֶׁתִּתְעַמֵּת אֲתָם בְּהֵם וְתִמִּיתָם בְּלִי (חֵיילִים) רַבִּים וּבְלִי צִיּוֹד – הָאֵם הֵייתָ מִקְבֵּל עֲלֶיךָ לְצִיִּית לּוֹ?⁶⁹

כב

אמר הכוזרי: אכן. והיה סר ממני הספק הקודם האם יש להודים מלך או לא. הייתי מאמין שמלכותו וציוויו מגיעים אליי.

כג

אמר החבר: וְאֵלוּ הֵייתָ נִשְׁאֵל, בְּמָה הֵייתָ מֵתָאֵר אוֹתוֹ?

כד

אמר הכוזרי: בתארים שהתאמתו לי במראה העין, ובעקבותם באלה שהיו מפורסמים והתבררו על ידי הדברים האחרונים האלה.⁷⁰

הערות - ילמד ענוים דרכו

69 כך מכות מצרים ושאר העניינים במדבר נעשו באופן שרק האלוה יכול היה לעשותם - א,פג-צא: "כל המכות האלה פגעו בהם בצו, אזהרה ואיום, והסתיימו בצו ואזהרה, כך שיאמינו שהן מטרתו של אלוה בעל רצון, העושה את אשר חפץ כל אימת שחפץ, ואינן טבעיות, אינן בהשפעת הכוכבים ואינן אקראיות... הם הגיעו לסביבת ים סוף כאשר עמוד ענן מובילם ועמוד אש הולך לפניהם מנהלם ונוהג בהם... פרעה רדף אחריהם. אך הם לא נאלצו לאחוז בנשק. העם גם לא היו מלומדי מלחמה... זה באמת הדבר האלוהי... ובכתב האלוהי שבא בעקבות הדיבור האלוהי, שכן הוא חקק את עשרת הדיברות האלה על שני לוחות מיסוד נעלה ומסר אותם למשה, עליו השלום. ואז ראו אותם בכתב אלוהי כשם ששמעו בדיבור אלוהי... אבל המסקנה מכאן היא שמי שהיה עד למעמדים (אלה) יודע אל נכון שהדבר מן האל ללא אמצעי, שהרי הם כיצירה הראשונה וכבריאה הראשונה. מכאן מתקבלת בנפשות האמונה בתורה שהתלוותה למעמדים אלה..."

70 כאן יש לשים לב: המחויבות לקיום מצוות ה' והאמונה בו באות בעקבות חווית ההשגחה. כמו ילד שאינו יודע להגדיר מיהו אביו וכיצד הוא משגיח עליו אבל הוא יודע שהוא משגיח. כמו בטבע שזורעים זרע באדמה ומשקים אף שאין יודעים כיצד הוא צומח. המחויבות הדתית אינה תלויה בידיעה מי הוא! למי אתה מתפלל? לאלוהי אברהם יצחק ויעקב שגם יביא גואל. אין בפתחת תפילת עמידה: "האלוה האחד, השלם, שברא אותי". ידיעת ה' ודרכיו וכל ידיעת יסודות האמונה - באות על ידי הנבואה והמסורת מהנביאים, שהן תוצאה של קיום מצוות ה'. הנבואה וההשגחה הן התוצאות של הצינות.

מסלול 1: יום ב לפרשת וירא

מסלול 2: יום ד לפרשת לך לך

כה

אמר החבר: ובמעין זה עניתי לך כאשר שאלת אותי. ובמעין זה פתח משה את דבריו אל פרעה באומרו לו: "אלהי העברים שלחני אליך", כלומר, אלוהי אברהם, יצחק ויעקב, שהיה עניינם מפורסם בין האומות, ושלֹוה אותם דבר אלוהי, וזכו להשגחה, ונעשו להם פלאות. ולא אמר לו: 'אלהי השמים והארץ (שלחני)', ולא: 'בוראי ובוראך שלחני'. וכן פתח אלהים את פנייתו אל ציבור בני ישראל: "אני אלהים שאתה-עובד-אותו, אשר הוצאתיך מארץ מצרים". ולא אמר: אני בורא העולם ובוראכם⁷¹. וכך פתחתי את דבריי אליך, נסיך הכוזרים. מכיון ששאלת אותי על אמונתי, עניתי לך כפי שמוטל עליי ועל קהל בני ישראל אשר נתבררה להם אמתות אותו מראה עין, והמסירה הנאמנה אשר כמוה כמראה עין.

דף לימוד מספר 9

הערות - ילמוד ענוים דרכו

71 עיין באבן עזרא לשמות כ,א שכתב שריה"ל שאלו שאלה זו אבל הוא השיב באופן אחר: "שאלני ר' יהודה הלוי מנוחתו כבוד: למה הזכיר 'אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים' ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך? וזאת היתה תשובתי אליו: דע, כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד. כי הרבים מאמינים להשמעות אוזניים שיאמר להם אדונייהם ככה. ולמעלה מהם, שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן ה' למשה. ואם יבוא אפיקורס לערער כי אין אלוהים, ישימו ידם לפיהם, כי לא ידעו להשיב. ואשר נשאו לבו ללמוד חוכמות, שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו, יכיר מעשה ה' במתכות ובצמחים ובחיות, ובגוף האדם בעצמו, שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדות, ולמה היה על זאת המתכונת, ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים, שהם מעשה ה' בעולם האמצעי שהוא עומד, וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה, וכמה יקדר השמש ממנה, גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה. וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק. ומדרכי ה' ידע המשכיל את ה', וככה אמר משה 'הודיעני נא את דרכיך' (שמות לג, יג), והנה ה' הנכבד הזכיר בדיבור האחד: 'אנכי ה' אלוהיך'. וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא... והנה בעבור האות, שעשה ה' במצרים, אמר משה: 'אתה הראת לדעת', שהכל ראו זה, חכמים ושאינן חכמים, גדולים וקטנים, גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול ה', על כן אחריו: 'מן השמים השמיעך את קולו ליסרך'. ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה, שישב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות, כי ה' הוא לבדו, על כן אמר: 'ידעת היום והשבות אל לבבך'. והנה הזכיר למשכיל 'אנכי ה' והוסיף 'אשר הוצאתיך' - שיבין המשכיל ושאינו משכיל. ואמר 'אלוהיך' כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני, ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלוהים".

ריה"ל מסכים שההופעה בסיני קבעה שבסיס האמונה הוא בחוויית המציאות האלוהית בחוש ובנבואה. אולם חולק על ראב"ע שזו מדרגה נמוכה ממי שמשכיל את עיקרי האמונה בראיות ברורות. את עיקרי האמונה נשיג בנבואה ובמסורת מהנביאים. על שאלת המלך למה להתחיל ביציאת מצרים, ענה ראב"ע שזה המכנה המשותף הנמוך, עד שנגיע להשגה השכלית בראיות. ריה"ל אינו מסכים. גם חכם מופלא לא יוכל להשיג את מציאות ה'. על כן חייבים את ההתגלות. אמנם הוא מסכים שאחר ההתגלות וההשגחה יש להוסיף דעת והבנה ביסודות האמונה, אלא שזה באמצעות הנבואה ומסורת הנביאים. [על חוויית יציאת מצרים ועל המעמד הנבואי בסיני - ראה לקמן סעיפים פג, פז, צא (בסופו)].

מסלול 1: יום ב לפרשת וירא
מסלול 2: יום ד לפרשת לך לך

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע ישראל הם ההוכחה שיש אלוה בארץ, הרי הם "נתונים בשפל"?
- ✦ האם המלך בשלב זה מצפה להשיג אצל היהודי את "המעשה הרצוי" או רק לברר מהי ההוכחה למציאות האלוה ולמציאות תורה בעולם?
- ✦ מדוע החבר אינו עוסק בשלב זה בבירור "השכר" והגמול על פי היהדות?
- ✦ מדוע הדרך השכלית לאמונה מובילה בהכרח למטרות ושאיפות חברתיות ולא לעבודה במסירות נפש לאלוה?
- ✦ למה האדם מצפה להוכחות שכליות בענייני האמונה?
- ✦ אם (במשל) מלך כוזר היה רואה שמגיעים כתבים ואותות ששייכים בהכרח רק למלך הודו, אך למלכות אחרת ולא אליו, האם עדיין היה מחויב לעבוד את מלך הודו? מה זה אומר כלפי מחויבות האומות לתורת משה?
- ✦ האם ההשגה מי האל היא תנאי בקבלת עולו?
- ✦ מדוע לפי דברי ריה"ל אלו מובן כיצד יש מקימי מצוות ה' במסירות נפש אף שאינם בקיאים לעומק בדיעת סודות האמונה?